



Sárkány Lee. Koncepció:
Kovács Budha Tamás, Tábori
András. Rendező: Lázár Helga.
Gruppo Tökmag, 2015



Schuller Gabriella

A SÁRKÁNY LEE CÍMŰ ELŐADÁSRÓL

A politikailag elkötelezett művészet napjainkban mind a színház, mind a társzművészetek területén különös népszerűségnek örvend. Ennek egy legzetes iránya a marginalizált, némaságra és láthatatlanságra ítélt csoportok és identitásformák közösségi térbe való „beemelése”. E politikai-társadalmi projekt kapcsán kénytelenek vagyunk újra és újra megkérdezni: szóra bírható-e az alárendelt? A kérdést elsőként Gayatri Spivak fogalmazta meg, egy az alárendelt csoportok jogainak és történelmének tanulmányozására alakult csoport tagjainak címezve a kérdést, felhívta a figyelmet a más helyett történő jóindulatú beszélés csapdáira: a másik hangjának, történetének egzotizáló, eurocentrikus megkonstruálása és beíródása az imperializmus narratíváiba.¹ Hogy az efféle aggodalom nem alaptalan a kortárs magyar színház kapcsán sem, jól illusztrálja a *Cigányok* című előadás kapcsán lezajlott vita: a Független Színház ösztöndíjasainak levelére reagálva Máté Gábor jóindulatukat hangsúlyozta, egyben a politikai és művészeti szféra különállására hivatkozott. Az online is hozzáférhető levélváltás az intézményesített jóindulat paradoxonára hívja fel a figyelmet.² Az alábbiakban egy olyan előadásról, illetve projektről lesz szó, amely invenciózus stratégiákat alkalmaz az alárendelt szóra bírása kapcsán, és elkerüli a jelzett veszélyt.

A Gruppo Tökmag (Kovács Budha Tamás és Tábori András) *Sárkány Lee* című előadásának kiindulópontja egy a *Mozgó Világban* 1988-ban megjelent képregény,

Sárkány (Kolompár) István alkotása, melyre Tábori 2009-ben figyelt fel. Bár az alkotóval annak korai halála miatt már nem találkozhattak, a művészpárosnak sikerült megszerezni a 62 oldalas A/5-ös füzetet, mely meglátásuk szerint a magyar képregény-történet egyik különösen fontos darabja. Összefoglalásuk szerint „*A rajzok és a szövegek hiteles képet festenek a 80-as évek iparvárosainak periferiáján létrejött kényszer-telepek világáról, az ott lakók viszonyáról az államhoz és annak intézményeihez. (...) Egy roma kamaszfiú napi tapasztalatai keverednek a karatefilmekből és képregényekből táplálkozó fantáziavilággal. A transzcendens és naturális elemeket keverő pikareszk epizódokban az író saját szuperhős alteregója áramtámadásokkal teríti le a hatalmi fölényükkel visszaélő rendőröket.*”³

A Gruppo Tökmag jóvoltából újra publikált képregényben⁴ a szerző alternatív önéletrajza is olvasható, mely egyszerre tartalmazza földi, azaz valós biográfikus adatait, valamint elképzelt, szuperhatalommal bíró énjének fikcióját; a két sík a történetben folyamatosan keresztezi egymást. A történet egy karneváli perspektívában megjelenő sztorival indul: Lee bosszút áll a rasszista rendőrön, később a tárgyaláson nagylelkűen megbocsájt a hatóság emberének, akinek túlkapasáért kell felelnie. A biosugár révén bekövetkező győzelem ezután több hasonló szituációban ismétlődik, miáltal Lee bekerül az újságba és a tévébe is. A történet része még egy szimbolikus sűrített határátlépés is: Sárkány Lee Hongkongba utazik, ahol szintén áram segítségével

1 Spivak, Gayatri Chakravorty. Can the Subaltern Speak? in *Marxism and the Interpretation of Culture*. Eds. Cary Nelson and Lawrence Grossberg. Urbana, IL: University of Illinois Press, 1988: 271–313. Részletei magyarul: Gayatri Chakravorty Spivak: *Szóra bírható-e az alárendelt?* (Ford. Mánfai Alice és Tamay László) In *Helikon*. Irodalomtudományi szemle 1996/4., pp. 450–483.

2 Melynek akadémiai túlkapasai kapcsán találóan fogalmazta meg bell hooks: „[There is] no need to hear your voice, when I can talk about you better than you can speak about yourself. No need to hear your voice. Only tell me about your pain. I want to know your story” bell hooks: „Marginality as a Site of Resistance”, in R. Ferguson et al. (eds), *Out There: Marginalization and Contemporary Cultures*. Cambridge, MA: MIT, 1990: pp. 241–43.

3 Kovács Budha Tamás – Tábori András: *Sárkány Lee*. Bp., 2015.

győzi le a rendőröket, majd visszatérve bosszút áll a gyermekkorában őt megkínzó rendőrön. A kiadványban a képregény után interjúrészletek olvashatók, melyeket a ma is élő rokonokkal készítettek. Egyebek mellett kiderül, hogy a nehéz szociális helyzetből induló, mentális problémákkal élő szerző Bruce Lee filmjei nyomán változtatta meg a nevét Kolompár Istvánról Sárkány Istvánra, továbbá megpróbálta felvenni a kapcsolatot az akkor már halott filmszínésszel.

A Gruppo Tökmag eleinte animációs filmet akart készíteni az alkotásból, de ennek költségei miatt a felolvasószínház, majd az árnyjáték forma felé fordultak. Az előadás elkészítése mellett egy többféle médiumot használó projektbe fogtak: nyomozást indítottak Sárkány István személyére, illetve életútjára vonatkozóan, melyről dokumentumfilmet forgatnak. A nyomozás részeként célul jelölték meg a szerző fotójának megszerzését – ez a próbálkozás egyelőre sikertelen, ugyanakkor a hiányzó fénykép önmagában is arra készíti a befogadót, hogy a láthatóság és társadalmi alávetettség összefüggéseiről gondolkodjon. Ezenkívül gyűjtést indítottak Sárkány István sírkövének elkészítésére (a jelenleg a sírhalmon álló fakereszt helyett), melyet a Derkó 2016 című kiállításon installáltak. Írásomban a Trafóban bemutatott eseményt használom kiindulópontként, melyet 2016 áprilisában láttam: az árnyjátékot a rokonok visszaemlékezéseit megszólaltató felolvasószínház és a készülő dokumentumfilm work in progress bemutatója fogta közre, majd az alkotókkal folytatott szakmai megbeszélés követte. A képregény világa és a megvalósult előadás tágabb színháztörténeti kontextualizálásához fontos

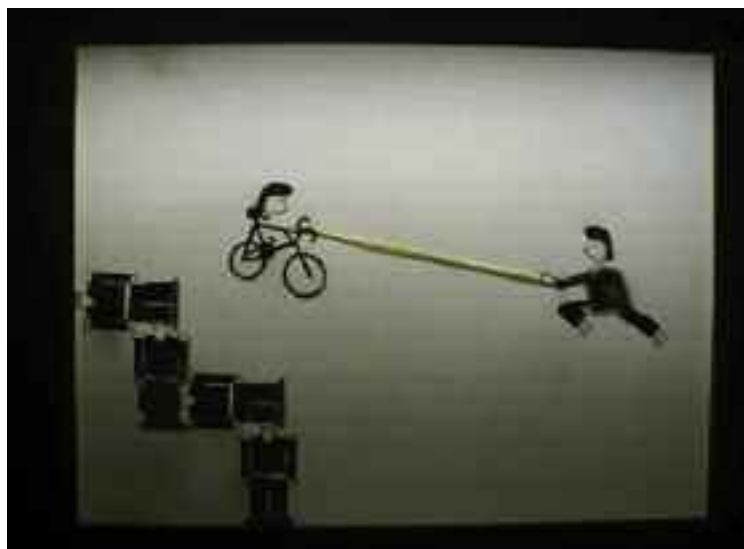
adalék lehet Fred Ho zenész, aktivista és performer tevékenysége.⁵ Ho 1999 és 2011 között számos, a harcművészeteket felhasználó előadást készített (beleértve egy a karatefilmek koreográfiját recikláló utópisztikus trilógiát), egyben megalapozta az afroázsiai futurizmus elméletét.⁶ Meglátása szerint a karatefilmek a fehér hegemon helyzet aláásásának fontos eszközei voltak a hetvenes években: dekolonializálták a mozit és általuk a színesbőrű nézők a képzelet segítségével új identitásformákat próbálhattak ki. Bruce Lee filmjeiben (pl. *A sárkány közbelép*, 1973) a színesbőrű szereplők megleckéztetik a jó fizikumú fehér férfiakat. A Rock Steady Crew tagja, José Figueroa hasonlóképpen nyilatkozott Lee filmjeinek rá gyakorolt hatásáról, részben innen eredeztetve breakáncos pályafutását. A break történetével foglalkozó szövegek szintén említik a kung fu hatását, illetve azt, hogy ez az utcai tánc a Puerto Rico-i és afroamerikai munkásosztály közegeiből indult. Fred Ho performanszaiban kihangsúlyozta ezt az örökséget, miközben a megjelenített történet a fehér szupremácia feletti győzelem történetét mondja el. A recepció Ho tevékenysége fontos hozadékának tekinti, hogy a transzkulturális eszközével megzavarja a rassz és nemzeti identitás esszencialista elgondolását.⁷ Sárkány István és Fred Ho között fontos különbség, hogy az eltérő geopolitikai kontextus miatt Sárkány István számára nem adatott meg a nyilvánosság, illetve önreflexió olyan mélységben, mint az amerikai előadó számára – ugyanakkor Ho önértelmezése és a tevékenységére vonatkozó szövegek feltárják számunkra a Sárkányt is inspiráló karatefilmek performatív hozadékát. A Mozgó Világ publikációja

4 Jömagam előbb találkoztam a kiadvánnyal, mint az előadással, ezért az ismertetéskor is ebben a sorrendben haladok.

5 Ho tevékenységének ismertetésekor a következő szövegre támaszkodom: Zachary Price: Remembering Fred Ho. The Legacy of Afro Asian Futurism. In *TDR* 6, 2016/2., pp. 48–67.

6 Ho több szövegében az afrikai és ázsiai csoportok koalíciójának fontosságát hangsúlyozta; véleménye szerint a két csoport tudatos szembeállítását egyfajta szalámitaktikaként a fehér gyarmatosító kapitalizmus érdekeit szolgálja; ennek megfelelően színházi produkcióiban is ötvözte a kétféle kultúra elemeit. Minthogy eközben felhasználta az afrofuturizmus elméletét és technikáit is, Zachary Price az afro ázsiai futurizmus megnevezést alkalmazza Fred Ho elméleti és művészi praxisa összefoglaló megnevezésére.

7 Ho az előadás, performansz, koncert médiumait használta erre a célra, de 2000 után számos képregény is hasonló programot valósít meg. vö. Maksa Gyula: Képregények transzkulturális helyzetekben. Marguerite Abouet munkáinak értelmezéséhez. In *Korunk*, 2012/8., pp. 65–70.

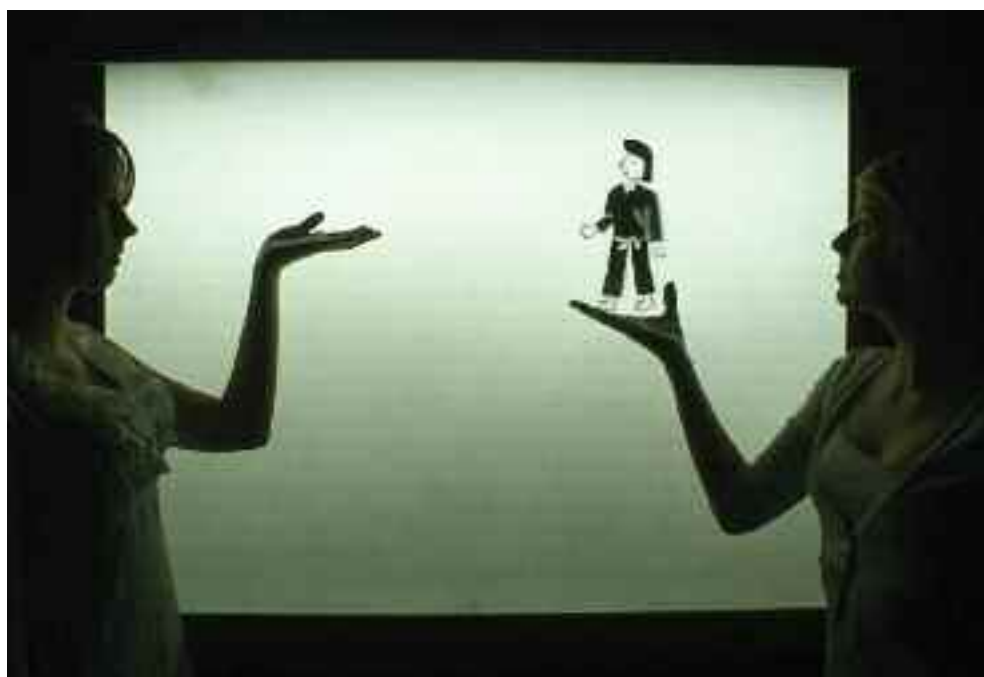


Sárkány Lee. Konceptió:
Kovács Budha Tamás, Tábori
András. Rendező: Lázár Helga.
Gruppo Tökmag, 2015





Sárkány Lee. Konceptió: Kovács Budha Tamás, Tábori András. Rendező: Lázár Helga. Gruppo Tökmag, 2015



a nyolcvanas években kiemelte Sárkány István képregényét és hangját a magánkörből és egy közösségi, politikai térbe léptette. A Gruppo Tökmag projektje még szofisztikáltabban, többféle médium közbeiktatásával nyúl a témához. Egyrészt megismétlik és meghosszabbítják a képregény nyilvánosságra hozásának gesztusát, megnyitva az utat azon értelmezői pozíciók számára, amelyek a nyolcvanas években nem voltak hozzáférhetők. Ugyanakkor az előadás komplex eseménysorba illesztése ezeket a térben-időben eltérő társadalmi pozíciókat és elméleti kontextusokat is tematizálja. Így a Trafóban bemutatott eseménysor a brechti történetiesítés fogalmi keretében is olvasható: a történelmi beágyazottság és az ebből következő eltérő választási lehetőségek tudatosítása a befogadóban. A dokumentumfilm egy konkrét esettörténeten és személyes biográfián keresztül feszeget társadalmi kérdéseket (a gyermekvédelmi intézetek világa és az intézményesített rasszizmus), miáltal az előadásban megjelenő fantáziavilág egy a materiális életkörülményeket felvázoló pannó viszonylatában árnyalódik.

A Gruppo Tökmag koncepciója nyomán létrejött előadásban a képregény kínai árnyjátéktechnikával kel életre, emellett a történet szempontjából fontos dramaturgiai pontokon (például Sárkány Lee szereplése a tv-ben) Lázár Helga rendező humán szereplőket is fellépett, illetve a hongkongi jelenetben beemeli a video médiumát, kinyitva a paraván sík terét a három dimenzió felé (a fénynyaláb a nézők között elhelyezett készülékből vetül a fehér felületre), miközben a fekete-fehér látványvilág színessé válik. Az árnyjáték használata révén az alkotók elegáns választ adnak a dokumentarizmus, önreprezentáció és képvisolet közötti feszültség problémájára – az előadás úgy tud dokumentarista lenni, hogy ennek hitelessége nem vonódik kétségbe, mivel a stilizáció révén folyamatosan reflektálják saját keretező, illetve közvetítő szerepüket is. Ehhez

hasonlóan a képregény újrakiadásához piros színt használtak, így a mű reprint volta mellett az első kiadástól való eltéréseit is vizualizálja.

Az előadásban megjelenő alakok és az épületek a képregény-elemek pontos másolatai, csak éppen ki lettek nagyítva, meg lettek mozgatva és közösségi térben vannak bemutatva. Bár a képregény szövegében vannak helyesírási hibák, az előadásban nem, csupán a nyelvi ügyetlenségek megőrzésére törekedtek valamelyest. A bábok – minthogy a paraván mögött számunkra láthatatlan játékosok mozgatják őket – virtuóz és humoros, egyben képtelen mozgássorok kivitelezésére képesek, ami jól passzol a történet elrugaszkodottságához. A főhős két alakot egybeforrasztó figurája egy második fejben nyer megjelenítést, mely hol a vállán pihen, hol róla leválva dialógusba lép vele, vagy éppen cselekszik helyette.

Jacques Rancière a kortárs politikai művészetet vizsgálva a korábbi mimetikus paradigmán túllépő művek erejét az érzékelhető újrafelosztásában látja: „(...) a *domináns, konszenzuális fikció tagadja önnön fikció voltát, azzal, hogy magát mint valóságot láttatja* (...) *A művészi fikció, ahogy a politikai tett is, beleváj ebbe a valóságba, polémikus módon széttöredezi és megsokszorozza.*”⁸ Lényegében hasonló elemet detektál Pócsik Andrea értelmezése is a Sárkány Lee kapcsán, melyet a Saul fiával, mint „dokumentarista mesével” (Didi-Huberman) állít párhuzamba.⁹ Ha ennek színházi előzményeit keressük, a Panodrámá *Szóról szóra* című előadásának cigány superman jelenetére hivatkozhatunk, legutóbb pedig a *Szívhang/Éljen soká Regina!* című előadás használt hasonlóan heterogén elemeket, mikor a roma nők dokumentarista módon használt személyes történeteit egy fiktív anyaistennő szülinapi ünnepségének előkészületeibe ágyazta, megadva az amúgy közmunkában dolgozó nőknek az ön-képvisolet jogát.

8 Jacques Rancière: *A felszabadult néző*. Ford. Erhardt Miklós. Bp., 2011. Műcsarnok, p. 54.

9 Pócsik Andrea: Vetített képes előadások a szegénységről. In *Pannonhalmi Szemle*, 2016/1. pp. 96–106.

10 Pócsik im. p. 105.

Pócsik Andrea a fentiekén kívül a szegénység ábrázolásának módját emeli ki az előadás kapcsán. „A Sárkány Lee empátiát, szolidaritást ébreszt, ám nem szájalmat vagy részvétet kelt, mert a körülmények áldozatainak tekinthető szerző áramlénye/szellemlénye aktív, s valódi társalkotóként él az alkotásokban.”¹⁰ Ehhez hasonlóan a készülő dokumentumfilm is kerüli a tárgyiasítást vagy szenzációhajhászást: „a kameramozgás, a dekomponált képek szándékosan roncsolják az egyébként is szőrványos és homályos emléknymokat. Nostalgianak nincs helye, csak a kitesztottság nyers brutálitásának.”¹¹

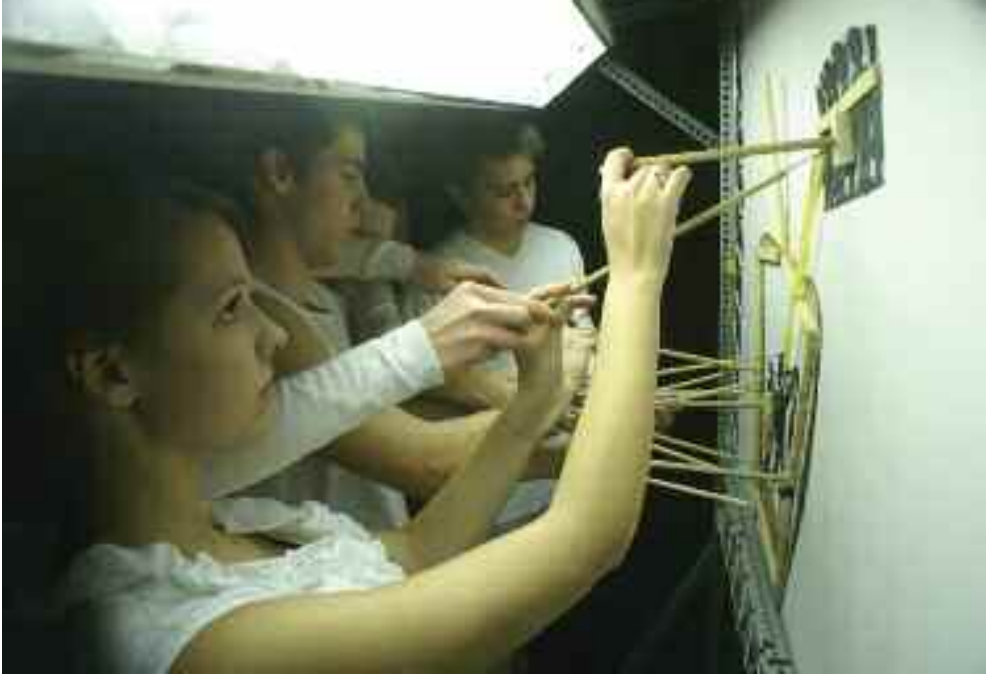
A Gruppo Tökmag kiadványának élén egy olyan fotó áll, ahol a két alkotó arcát és felsőtestét egy-egy lepel fedí, miközben közrefogják a képregény egy általuk kinagyított lapját. Ez a kép sokatmondó a kiadvány, az előadás és a projekt egésze szempontjából is. Nem csupán Sárkány István hiányzó arcképe utal(hat), de az alávetettek képviselőtének szituációjára is. A Sárkány Lee-ben az alkotók oly módon adnak arcot és hangot az alárendelt másoknak, hogy eközben saját reprezentáló szerepüket és a másik megragadhatatlanságát is folyamatosan érzékeltetik, mintegy megvalósítva az alárendeltek szóra bírásának Spivak által propagált módját: „delirálj[ák] azt a belső hangot, amely a másik hangja bennünk”¹²



Sárkány Lee. Konceptió: Kovács Budha Tamás, Tábori András. Rendező: Lázár Helga. Gruppo Tökmag, 2015

11 ibid.

12 Spivak im. p. 483. Spivak a mondatot Derridától kölcsönzi.



Fotók: Gruppo Tökmag

ON THE PERFORMANCE OF "DRAGON LEE"

Art tied to politics is particularly popular these days in both theater and other artistic genres. One distinctive direction this has been to insert marginalized groups, those who have been sentenced to silence and invisibility, into public places. This political-social project asks again and again: What do marginalized people have to say? Gruppo Tökmag's performance of *Dragon Lee* is based on a comic strip published in *Mozgó Világ* in 1988. According to the group's own summary: *"Drawings and texts paint a credible picture of the world of settlements pushed to the outskirts of industrial cities in the '80s. They portray the relationship of these inhabitants to the state and its institutions. [...] The everyday experiences of a Roma teenage boy are mixed with his fantasy world nourished by karate films and comic strips. In the picaresque episodes, which mix transcendent and natural elements, the author uses his own superhero alter ego to attack police officers abusing their advantage of power."*